

В прехода от комунистически режим към демократична система на управление новите елити са изправени преди решаването на проблема за възстановяването на истината и справедливостта. Предизвикателството е да се разкрие и изясни истината и евентуално да се потърси отговорност на виновните за злоупотребите с власт и престъпления сред представителите на стария режим на управление.

Въпросът за търсенето на отговорност на престъпленията на комунизма става актуален в България веднага рухването на системата през ноември 1989 г. Отговорностите за престъпленията следва да се разглеждат в два аспекта – моралното осъждане и съдебна осъждане.

Морално осъждане

Моралната отговорност е свързана с отхвърлянето и разграничаването от тоталитарното минало, което политическите партии предприемат преди първите демократични избори през юни 1990 г. Това се отнася и до правоприменикът на БКП – Българската социалистическа партия (БСП), която декларира, че „БСП се отказва завинаги от деформациите и извращенията“. Характерно за наследницата на БКП е, че нейните нови лидери Петър Младенов и Андрей Луканов, публично прехвърлят отговорността на състоянието на страната върху доскорошния партиен и държавен ръководител Тодор Живков.

⋮

Ненаказаните престъпления на комунизма в България*

Написано от Христо Христов
Четвъртък, 27 Януари 2011 00:25

Те определят управлението, в което и те са участвали като „едноличния уродлив режим на Тодор Живков“. Бившият генерален секретар на БКП е изключен от партията, а вината за управлението е хвърлена изцяло върху него. Десет години по-късно обаче той е поканен в редовете на БСП, а след смъртта му в родния му град Плевен му е издигнат паметник, на откриването на който присъства лидера на социалистическата партия по това време Георги Първанов. Приемницата на БКП – БСП се дистанцира от комунистическото минало, но отбягва политическия дебат за вината и отговорността, която тя има за наследството на тоталитаризма.

В острото политическо противопоставяне между левите и десните в България не е намерен пътя към национално помирение. Левицата предлага това да стане със затваряне на страницата на миналото, но десницата не се съгласява, защото смята, че преди да се затвори страницата на миналото, тя трябва да се прочете.

Единственото по-цялостно решение за вината и отговорността намира израз в Закона за обявяване на комунистическия режим в България за престъпен, приет през 2000 г. от мнозинството на ОДС Той няма лустрационни или правни последици, но в него законодателно е рамкирана отговорността на тоталитаризма и БКП.

Съдебно осъждане

По-различно стои проблема със съдебното осъждане. Търсенето на съдебна отговорност отнема много политическа и обществена енергия, предизвиква остро политическо противопоставяне. Характерно е, че още когато е на власт в началото на 1990 г. новите лидери в БКП използват съдебната система за образуване на разследвания, насочени преди всичко за наказателно преследване на бившия партиен ръководител Тодор Живков и близки лица от негово обкръжение.

Такива са дело №1 срещу Живков, обвинен и арестуван за злоупотреба с власт и служебно положение, както и делото за последния лагер при негово управление край град Ловеч, съществувал в периода 1959-1962 г. По дело №1 Живков е признат за виновен и осъден на 7 години затвор, но впоследствие Общото събрание на

Ненаказаните престъпления на комунизма в България*

Написано от Христо Христов
Четвъртък, 27 Януари 2011 00:25

наказателните колегии на Върховния съд приема, че той не може да бъде съден, тъй като е бил държавен глава. Това става през 1995 г., когато управлява правителството на Виденов (БСП). В резултат на отменената присъда в обществото се налага мнението, че Живков е бил оправдан, нещо което съдът не прави.

Друг проблем за осъждане на част от престъпленията на комунизма в България е свързан с юридически пречки. Една от основната е наличието на 20-годишна давност за извършване на убийство. Новият политически елит не прави необходимите законодателни промени, както например в Германия, където е възприета тезата, че давност за престъпления по време на комунистическия режим не е могла да тече. Този проблем е най-очевиден при разследването на убийствата в лагера край град Ловеч, в който смъртта си намират 151 лица, задържани незаконно там. Съдебният процес срещу ръководителите на лагера, образуван през 1990 г. е прекратен от съда едва през 2006 г. именно поради съществуващата давност.

По-голямата част от официалните държавни разследвания на Главна прокуратура на различни престъпления на тоталитарната система завършват без присъди. Изключение правят няколко случая. Такава е присъдата срещу бившия премиер Георги Атанасов по т. нар. дело на сираците, осъден за незаконно финансиране на група активни борци против фашизма и капитализма за построяването им на апартаменти. Атанасов обаче е помилван от президента Желю Желев.

Съдът произнася ефективни присъди по процеса „Чернобил“ срещу бившия вицепремиер Григор Стоичков и Любомир Шиндаров, първи зам.-министър на народното здраве и главен държавен санитарен инспектор за неприемане на необходимите мерки за предпазване на обществото след аварията в съветската атомна електроцентрала през 1986 г. Осъден е и последният началник на Първо главно управление на Държавна сигурност ген. Владимир Тодоров за унищожаване на част от досиетата на убития в Лондон през 1978 г. български писател Георги Марков. Делото за „възродителния“ процес, образувано в началото на 90-те години все още „се разследва“ от прокуратурата.

Реабилитация на репресираните

Проблемът за комунистическите престъпления повдига и въпроса за справедливостта и отношението към жертвите на комунизма. В тази насока в България през 1991 г. е приет Закон за политическа и гражданска реабилитация на репресирани лица в периода 12 септември 1944 г. – 10 ноември 1989 г. Той предвижда, гражданите, за които се установи, че са претърпели репресия, да получат обезщетение. Прилагането на този закон е свързано с редица трудности и бюрокрация, а размерът на обезщетенията рядко отговаря за нанесените щети. През юли 2010 г. по предложение на депутата от СДС Лъчезар Тошев парламентът прие поправка, според която за репресирани се считат и лицата, пострадали в първите дни на комунистическия режим, а именно в дните между 9 и 12 септември, в които са извършени редица убийства без съд и присъда.

Лустрацията

Въпросът за комунистическите престъпления и справедливостта е свързан и с казуса, доколко ръководни лица от бившата комунистическа партия и от репресивния апарат на Държавна сигурност могат да заемат ръководни държавни постове след политическите промени. Този проблем се решава чрез прилагане на лустрация. В България обаче не са предприети необходимите стъпки за осъществяване на декомунизация. Непоследователното приложение на някои подобни мерки се обяснява с липсата на ясна политическа воля за прилагането на лустрацията по отношение на бившите кадри, свързани с комунистическото управление или репресивния апарат.

Плахи опити са правени през 1992 г., но тези лустрационни ограничения, известни като законът „Панев”, насочени към ограничаване на достъпът на номенклатурни кадри на БКП, както и на сътрудници на ДС до състава на академичните, факултетните, научните съвети е отменен от БСП през 1995 г., когато тя управлява.

През 1997 г. партията Народен съюз внася в парламента законопроект за ограничения при заемане на ръководни длъжности в България, но десницата, която управлява по това време не пожелава да го приеме, тъй като според обяснението на нейните лидери той няма да има оздравителен ефект върху обществото. Впоследствие в Закона за

Ненаказаните престъпления на комунизма в България*

Написано от Христо Христов
Четвъртък, 27 Януари 2011 00:25

държавната администрация са приети някои лустрационни текстове, които обаче са отменени от Конституционния съд. По-късно се установява, че част от членовете му, гласували за отмяната са били сътрудници на бившата Държавна сигурност.

През 1998 г. в Закона за радиото и телевизията е въведен лустрационен текст, забраняващ на щатни или нещатни сътрудници на ДС да бъдат членове на Съвета за електронни медии, на Управителните съвети на БНТ и БНР. Въпреки, че този текст е атакуван пред Конституционния съд, последният не го отменя и той съществува и към днешна дата.

В 41-то Народно събрание управляващите от ГЕРБ приеха лустрационен тест в правилника на парламента, поред който текстът от правилника на Народното събрание, с който се забранява сътрудници на бившата Държавна сигурност да са ръководители на парламента, на парламентарни комисии, да участват в международни делегации, както и изобщо да са членове на комисиите по вътрешна сигурност, по външна политика и отбрана, за контрол на Държавна агенция "Национална сигурност" и по европейските въпроси.

През декември 2009 г. обаче Конституционният съд отмени разпоредбата, като трима от конституционните съдии изразиха особено мнение. В момента в парламента е внесен законопроект от депутата от СДС Лъчезар Тошев, с който се предлага сътрудници на бившата Държавна сигурност да не могат да бъдат награждавани с държавни ордени и отличия.

Досиетата и отварянето на архивите на Държавна сигурност

Друг проблем свързан с комунистическите престъпления е осветяването на сътрудници на бившия репресивен апарат на Държавна сигурност и отварянето на нейните архиви, в които се съдържат много доказателства за репресиите и престъпления от епохата на комунизма.

Ненаказаните престъпления на комунизма в България*

Написано от Христо Христов
Четвъртък, 27 Януари 2011 00:25

Характерно е, че през целия преход към демокрация не е имало народно събрание или правителство, включително и сегашното, в което да няма присъствие на агенти на бившата Държавна сигурност. Процесът на публичното им осветяване в България започва твърде късно – едва през 1997 г. и е прекъснат от следващото правителство с отмяна на закона за досиетата през 2002 г.

Едва през декември 2006 г. броени дни преди България да бъде приета в Европейския съюз е приет нов закон под натиска на българското гражданско общество. Той функционира и в момента. В резултат новата комисия по досиета с председател Евтим Костадинов обяви за секретен сътрудник на ДС българския президент Георги Първанов и редица публични и обществени фигури, които досега оставяха в сянката на затворените архиви. Характерно е, че законът за досиетата няма лустрационен характер. Обявяването на лица, принадлежащи към бившата Държавна сигурност има само морален характер.

Международно осъждане на престъпленията на комунизма

През последните години въпросът за вината на комунизма като тоталитарна система надхвърля националното равнище и придобива международен характер. През 2004 г. проблемът е поставен за обсъждане в Парламентарната асамблея на съвета на Европа. Две години по-късно асамблеята приема резолюция 1481 за необходимостта от международно осъждане престъпленията на тоталитарните комунистически режими. По този начин асамблеята приема, че ще проправи пътя към по-нататъшно помирение.

Друга международна инициатива е приетата през юни 2008 г. „Пражка декларация за европейската съвест и комунизма“. Тя подчертава, че Европа ще се обедини едва когато обедини своята история и когато признае като общи последствията от комунизма и нацизма и предизвика откровен и задълбочен дебат за престъпленията на всички тоталитарни режими през миналия век.

През септември 2008 г. Пражката декларация е подкрепена с решение на 40-то Народно събрание с гласовете на всички парламентарно представени партии с изключение на парламентарната група на БСП.

Ненаказаните престъпления на комунизма в България*

Написано от Христо Христов
Четвъртък, 27 Януари 2011 00:25

**Докладът е произнесен на конференцията „Изстраданата европейска мечта на България – 1944-1989” на 17 ноември 2010 г. в Европейския парламент, организирана от евродепутата Андрей Ковачев (ГЕРБ).*